

LUNDS
UNIVERSITET

Ο θρήνος στο δημοτικό τραγούδι

Kandidatuppsats i Nygrekiska

Silvia Goudas 760310

Handledare: Vassilios Sabatakakis

1	ΠΡΟΛΟΓΟΣ.....	3
1.1	Το δημοτικό τραγούδι και η τεχνική του	4
2	Ο ΘΡΗΝΟΣ	5
2.1	Ο ρόλος της γυναίκας στον θρήνο.....	8
3	ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΩΝ ΜΟΡΦΩΝ ΘΡΗΝΟΥ.....	10
3.1	Ο θρήνος στα μοιρολόγια.....	10
3.2	Ο θρήνος στο κλέφτικο τραγούδι	12
3.3	Ο θρήνος στα τραγούδια της ξενιτιάς	16
3.4	Ο θρήνος του χωρισμού μάνας και κόρης στα νυφιάτικα τραγούδια	21
3.5	Ο θρήνος του χωρισμού στα τραγούδια του έρωτα	26
4	ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	29
5	ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	32
6	SUMMARY.....	33

1 ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Τα δημοτικά τραγούδια είναι έμμετρα στιχουργήματα, βγαλμένα από την καθημερινή ζωή των ανθρώπων. Μιλούν για τον πόνο, την αγάπη, τις ιστορικές περιπέτειες του λαού, την ξενιτιά που έχει ζήσει ένα πολύ μεγάλο μέρος του ελληνισμού, αλλά και για τον θάνατο.

Σε όποια μορφή και να τα συναντήσουμε είναι η ψυχή ενός λαού αλλά και η ψυχοσύνθεσή του. Είναι, επίσης, το μέσο με το οποίο ο λαός έδωσε την εγκυρότερη έκφραση στον κόσμο του και στο πρόσωπό του¹.

Τα δημοτικά τραγούδια συνδυάζουν την ποίηση, την μουσική, τον χορό και το τραγούδι, και χωρίζονται θεματικά σε δύο κατηγορίες, στα κυρίως άσματα και στα διηγηματικά άσματα². Στην πρώτη κατηγορία υπάγονται τα τραγούδια που αναφέρονται σε διάφορες εκδηλώσεις της ζωής, όπως είναι ο γάμος (νυφιάτικα), ο θάνατος (μοιρολόγια), ο ξενιτεμός (της ξενιτιάς), η γέννηση (νανουρίσματα), της αγάπης (ερωτικά) κ.α. Σ' αυτήν την κατηγορία υπάγονται επίσης τα κλέφτικα, τα ιστορικά, κ.α. Στην δεύτερη κατηγορία, στα κυρίως διηγηματικά, ανήκουν τα ακριτικά και οι παραλογές.

Σε αυτήν μου την εργασία θα επικεντρωθώ στη πρώτη κατηγορία των δημοτικών τραγουδιών, και κυρίως στα μοιρολόγια. Στη συνέχεια θα προσπαθήσω να βρω ποιες ομοιότητες έχουν, ως προς τον θρήνο, τα μοιρολόγια με τα τραγούδια της ξενιτιάς, τα νυφιάτικα τραγούδια, τα τραγούδια της αγάπης και τα κλέφτικα.

Για να το επιτύχω αυτό, θα βασιστώ στην ήδη υπάρχουσα βιβλιογραφία πάνω στο δημοτικό τραγούδι, από όπου και θα αντλήσω τις πληροφορίες που είναι απαραίτητες για την διεκπεραίωση της εργασίας αυτής.

Με άλλα λόγια, σε αυτήν μου την εργασία δεν έχω προβεί σε συνεντεύξεις ή αποσπάσει στοιχεία μέσω δικής μου έρευνας.

¹ Πολίτης 1999, σ. 101.

² Κυριακίδης 1990, σ. 8.

1.1 Το δημοτικό τραγούδι και η τεχνική του

Το δημοτικό τραγούδι εκφράζει τα συναισθήματα, τα βιώματα, τους καημούς και τους πόθους του ελληνικού λαού. Επίσης εξιστορεί τον βίο των κλεφτών και των αρματολών κατά την τουρκοκρατία, αλλά και άλλα σημαντικά ιστορικά γεγονότα που συνέβησαν καθ' όλη την πορεία του ελληνικού λαού. Με λίγα λόγια, το δημοτικό τραγούδι είναι η φωνή του λαού, δηλαδή το μέσο έκφρασης των καθημερινών βιωμάτων του.

Το δημοτικό τραγούδι έχει μία ξεχωριστή θέση στη νεοελληνική λογοτεχνία, αλλά και στη νεοελληνική πνευματική ιστορία, εξαιτίας της ποιητικής του υπεροχής, αλλά και της επίδρασης που είχε στην έντεχνη, προσωπική ποίηση³. Έχει επηρεάσει πολλούς Έλληνες λογοτέχνες έως τις μέρες μας.

Με το δημοτικό τραγούδι έχουν ασχοληθεί πολλοί ερευνητές όπως ο Fauriel, ο Κυριακίδης, ο Ν. Πολίτης, ο Σπαταλάς, ο Saunier, ο Σηφάκης, κ.α. Η πρώτη έκδοση νεοελληνικών δημοτικών τραγουδιών έγινε από τον Γάλλο συλλέκτη Claude Fauriel στο Παρίσι (1824-1825).

Ο πιο συνηθισμένος στίχος του δημοτικού τραγουδιού είναι ο ιαμβικός δεκαπεντασύλλαβος, χωρίς ομοιοκαταληξία. Άλλα μέτρα που συναντάμε στο δημοτικό τραγούδι είναι ο ιαμβικός δωδεκασύλλαβος και ο ιαμβικός οκτασύλλαβος. Το τέλος του στίχου στους ακατάληκτους στίχους είναι αδιάφορα οξύτονο ή παροξύτονο, πράγμα που υποδηλώνει την στενή σχέση της ποίησης με την μουσική⁴.

Στο δημοτικό τραγούδι δεν υπάρχει ομοιοκαταληξία, την συναντάμε όμως πολύ σπάνια σε μεταγενέστερες μορφές του δημοτικού. Το είδος στο οποίο συναντάμε την ομοιοκαταληξία είναι τα δίστιχα ή λιανοτραγούδα⁵.

³ Πολίτης 1999, σ. 101.

⁴ Ibid, σ. 114.

⁵ Ibid.

Ο δεκαπεντασύλλαβος με τομή μετά την όγδοη συλλαβή χωρίζεται σε δύο ημιστίχια, το πρώτο από τα οποία αποτελείται από οκτώ μετρικές συλλαβές και το δεύτερο από επτά.

Υποχρεωτικός είναι ο μετρικός τονισμός στη δέκατη τέταρτη συλλαβή και στην έκτη ή την

όγδοη εναλλακτικά. Έχουμε μία αντιστοιχία νοήματος και μετρικής μορφής, που είναι ένα από τα βασικότερα χαρακτηριστικά του δημοτικού τραγουδιού, και ονομάζεται αρχή της ισομετρίας. Η αρχή της ισομετρίας⁶ δηλώνει την ισορροπία και την αρμονία του στίχου των δημοτικών τραγουδιών. Ο κάθε στίχος αποτελεί ένα ολοκληρωμένο νόημα στο δημοτικό τραγούδι, και ο διασκελισμός είναι ανύπαρκτος σ' αυτό. Το κύριο νόημα βρίσκεται συχνά στο πρώτο ημιστίχιο.

2 Ο ΘΡΗΝΟΣ

Θρήνος σημαίνει «έκφραση έντονου ψυχικού πόνου με κλάματα, λυγμούς και μοιρολόγια»⁷.

Στο δημοτικό τραγούδι που ακολουθεί απαντούμε τις εξής μορφές θρήνου⁸:

..... ,

*άλλη να κλαίει τη μάνα της και άλλη τον καλό της
κι' άλλη να κλαίει μικρά παιδιά, τα φύλλα της καρδιάς της,
να κλαίω κ' εγώ τα νιάτα σου κι' αυτή τη λεβεντιά σου.*

Τον θρήνο της κόρης για την μάνα που έχασε, τον ερωτικό θρήνο και τον θρήνο της μάνας για το παιδί της που πέθανε. Άλλες μορφές θρήνου που συναντούμε στο δημοτικό τραγούδι είναι ο θρήνος της ξενιτιάς, ο θρήνος στα νυφιάτικα τραγούδια και ο θρήνος στα κλέφτικα τραγούδια.

Δεν μπορεί κανείς να αρνηθεί ότι είναι πολύ δύσκολο να αποδεχτούμε την απώλεια αγαπημένων μας ανθρώπων. Σε αντίθεση με την γέννηση, που συνοδεύεται από το

⁶ Κυριακίδης 1990, σ. 219.

⁷ Μπαμπινιώτης 1998.

⁸ Saunier 1999, σ. 32.

αίσθημα της χαράς και της ευτυχίας, ο θάνατος κάποιου κοντινού μας προσώπου μάς προκαλεί το πιο δυσάρεστο αίσθημα που μπορεί να βιώσει κανείς, και ιδίως όταν ο θάνατος είναι ξαφνικός. Ο θάνατος είναι αναπόφευκτο γεγονός στη ζωή, και από το μυαλό των περισσότερων ανθρώπων, αν όχι όλων, έχει περάσει η σκέψη ότι κάποια στιγμή θα μας βρει το κακό αυτό, όπως λένε και οι μοιρολογίστρες σε κάποια από τα τραγούδια τους, όταν αναφέρονται στον θάνατο.

Ο θάνατος κατέχει θεμελιακή θέση στη σκέψη του δημοτικού ποιητή. Γι' αυτό το λόγο υπάρχει μια σημαντική κατηγορία δημοτικών τραγουδιών, τα μοιρολόγια⁹.

Ο θρήνος στο δημοτικό τραγούδι εκφράζεται με το μοιρολόι, το οποίο δραματοποιεί τον θάνατο, ιδίως με τον σπαραγμό που αποτελεί ακραία μορφή πένθους¹⁰. Ο πονεμένος ξεριζώνει τα μαλλιά του, φωνάζει και χτυπιέται με μανία. Με αυτό τον τρόπο εκφράζει τον πόνο του και θρηνεί τον χαμό του αγαπημένου του ανθρώπου. Η αντίδραση αυτή του σπαραγμού βοηθάει στην εκτόνωση και στην μετέπειτα επούλωση του ψυχικού τραύματος.

Ο θάνατος γίνεται αποδεκτός από τον δημοτικό ποιητή/ποιήτρια, μόνο όταν ο νεκρός έχει πεθάνει σε μεγάλη ηλικία, ευτυχισμένος, και έχει αφήσει πίσω του όλα τα παιδιά και τα εγγόνια του. Ένα από τα μοιρολόγια στα οποία βλέπουμε αυτή την αποδοχή είναι και το παρακάτω¹¹:

*Σέλωσε το άλογό μου,
κάποιον θέλω να κινήσω,
στην αλησμονία να πάνω,
κει που λησμονούν τον κόσμο,
να με λησμονήσ'ν και μένα.*

Η αποδοχή του θανάτου σ' αυτό το μοιρολόι φαίνεται από το γεγονός ότι ο ίδιος ο νεκρός παρακινεί τους δικούς του να του ετοιμάσουν (σελώσουν) το άλογο με το

⁹ Saunier 1999, σ. 9.

¹⁰ Ibid., σ. 23.

¹¹ Ibid., σ. 40.

οποίο θα πάει στον Κάτω κόσμο, πράγμα που σημαίνει ότι από μόνος του επιθυμεί να πεθάνει. Επίσης επιθυμεί να τον ξεχάσουν και να μην στεναχωρηθούν γι' αυτόν, διότι πεθαίνει όπως πρέπει, με την σειρά που πρέπει, αφού, σύμφωνα με την παράδοση, πρέπει να πεθαίνουν πρώτα οι γονείς, ύστερα τα παιδιά και πολύ αργότερα τα εγγόνια. Εάν συμβεί το αντίθετο, είναι το χειρότερο κακό που μπορεί να βρει κάποιον. Δεν υπάρχει πιο μεγάλο κακό από το να θάβουν οι γονείς τα παιδιά. Το απόλυτο αυτό κακό μάς δηλώνει και το επόμενο μοιρολόι¹²:

*Εσύ, παιδί μου, εκίνησες να πας στον Κάτου κόσμο,
κι' αφήνεις τη μανούλα σου πικρή, χαροκαμένη.
Παιδάκι μου, τον πόνο σου πού να τον απιθώσω,
που κι' αν τον ρίξω τρίστρατα, τον παίρνουν οι διαβάτες,
κι' αν τον αφήσω στα κλαριά, τον παίρνουν τα πουλάκια.
Πού να βαλθούν τα δάκρυα μου για τον ξεχωρισμό σου;
Αν πέσουνε στη μαύρη γης, χορτάρι δεν φυτρώνει,
αν πέσουνε στον ποταμό, ο ποταμός θα στύψη,
αν πέσουνε στη θάλασσα, πνίγονται τα καράβια,
κι αν τα σφαλίσω στην καρδιά, γρήγορα σ' ανταμώνω.*

Η μάνα, που στην προκειμένη περίπτωση χαρακτηρίζει τον εαυτό της ως χαροκαμένη, οδύρεται και λέει ότι ο πόνος της είναι αβάσταχτος και τα δάκρυά της άπειρα.

Ο πόνος της μάνας είναι τόσο μεγάλος, που αν δεν καταφέρει να τον ξεπεράσει θα πάει και αυτή γρήγορα κοντά του, δηλαδή θα πεθάνει και αυτή.

Σε αυτό το μοιρολόι βλέπουμε, ίσως, με τον δραματικότερο τρόπο μια μάνα να μοιρολογεί το παιδί της που πέθανε.

Για τους νέους νεκρούς που πεθαίνουν πριν παντρευτούνε έχουν γραφτεί τα πιο όμορφα και σπαραχτικά τραγούδια¹³.

Εκτός από την ηλικία σημαντικό ρόλο παίζει και ο τρόπος θανάτου. Αυτοί που πεθαίνουν με βίαιο τρόπο ονομάζονται από τον δημοτικό ποιητή *κακοθάνατοι* και

¹² Πολίτης 1966, σ. 213.

¹³ Saunier 1999, σ. 427.

είναι κυρίως οι ναυτικοί που πνίγονται στη θάλασσα, οι άνθρωποι που πεθαίνουν στην ξενιτιά και φυσικά αυτοί που δολοφονούνται. Το τραγούδι που ακολουθεί μάς λέει ότι δεν πρέπει να στεναχωριόμαστε και να κλαίμε γι' αυτούς που πεθαίνουν φυσιολογικά, παρά μόνο γι' αυτούς που πεθαίνουν με άσχημο τρόπο:

*Πρέπει τσι καλοθάνατους να μην τσι πολυκλαίνε,
παρά τσι κακοθάνατους, τσι θαλασσοπνιγμένους·
εκειούς που τρώει η θάλασσα και που χτυπάει ο βράχος
και πάει χώρια το κορμί και χώρια το κεφάλι
και χώρια τα ξανθά μαλλιά, βγαίνουν τα μαύρα μάτια.
Τον πήρανε τα ρέματα τον πάν στην Αλεξάντρα
και παν οι Αλεξαντρινές να πλύνουν, να λευκάνουν,
βλέπουν τον άμμο κ' έφεγγε, το πέλαγο και φέγγει·
- Για δεξ κορμί για καμουχά και μέση για βελούδο
και δάχτυλα μασουρωτά για βεργοδαχτυλίδια¹⁴.*

Ο δημοτικός ποιητής στον τρίτο στίχο αναφέρεται στον θάνατο μεταφορικά με τη φράση ... *τρώει η θάλασσα...* . Η έκφραση αυτή δηλώνει τον θάνατο των ναυτικών. Υπάρχει βέβαια και για τους ξενιτεμένους παρόμοια έκφραση: *τον τρώει η ξενιτιά*. Σε αυτή την περίπτωση δεν εννοούν τον θάνατο αλλά την στεναχώρια.

Το τραγούδι αυτό αναφέρεται αποκλειστικά στους ναυτικούς που πνίγονται και πρέπει να είναι πιο γνωστό στην νησιωτική Ελλάδα, αφού οι περισσότεροι ναυτικοί παλαιότερα κατάγονταν από νησιά.

2.1 Ο ρόλος της γυναίκας στον θρήνο

Ο κύριος δημιουργός των μοιρολογιών είναι η γυναίκα. Οι γυναίκες αναλάμβαναν κατά κύριο λόγο την απαγγελία τους. Ο ρόλος του άντρα στα μοιρολόγια είναι του

¹⁴ Ibid., σ. 480.

πιστού ακροατή και τίποτα παραπάνω. Ωστόσο υπάρχουν κάποια κείμενα, σπάνια βέβαια, τα οποία φαίνεται ότι είναι έργα αντρών¹⁵.

Όταν οι γυναίκες από το οικογενειακό περιβάλλον του νεκρού δεν αναλαμβάνουν τον θρήνο του, τότε γυναίκες ειδικευμένες στο μοιρολόι αναλαμβάνουν να τον θρηνήσουν.

Οι γυναίκες αυτές παίρνουν την αρμοδιότητα της μοιρολογίστρας σύμφωνα με το προσωπικό τους πένθος και όχι σύμφωνα με την πείρα δηλαδή τα χρόνια εμπειρίας στο μοιρολόι. Οι πιο αρμόδιες μοιρολογίστρας είναι σύμφωνα με τα κείμενα οι γυναίκες που μαυροφορούν, οι πονεμένες, οι πικραμένες, οι χαροκουρσεμένες και οι χαροκαμένες¹⁶. Δηλαδή οι γυναίκες που έχουν χάσει κάποιο δικό τους άνθρωπο. Από το τραγούδι που ακολουθεί παίρνουμε τις εξής σημαντικές πληροφορίες: Το θλιβερό χτύπημα της καμπάνας όταν πεθαίνει κάποιος, αλλά και το ότι οι γυναίκες που μοιρολογούν τον νεκρό είναι αυτές που έχουν χάσει κάποιο δικό τους άνθρωπο:

*Χτυπούν καμπάνες θλιβερά, πικρά, φαρμακωμένα,
για να τ' ακούσ' η γειτονιά, να 'ρθει η απάνου ρούγα,
να 'ρθούν ματάκια θλιβερά, να 'ρθουν καρδιές καημένες
να 'ρθούν όσες εβάλανε χρυσά κορμιά στον Άδη¹⁷,*

.....

Άλλο ένα μοιρολόι το οποίο προσδιορίζει με σαφήνεια την αρμοδιότητα της μοιρολογίστρας είναι και αυτό που ακολουθεί *Της μάνας που θρηνεί το παιδί της που πέθανε¹⁸:*

*Όποιος δεν έχει πεθαμό δεν κλαίει πεθαμένους
όποιος δεν ξέρει από ξενιτιά δεν κλαίει ξενιτεμένους
όποιος δεν έχει λαβωμό δεν κλαίει τους σκοτωμένους.
Εγώ 'χω πολύ πεθαμό και κλαί' τους πεθαμένους*

¹⁵ Ibid., σ. 15.

¹⁶ Ibid., σ. 26.

¹⁷ Ibid., σ. 32.

¹⁸ Ibid.

*εγώ ξερ' από ξενιτιά θα κλαι' ξενιτεμένους
εγώ που ξέρω λαβωμό κλαίω τους σκοτωμένους
εγώ 'χω λύπη στην καρδιά και κλαίω λυπημένους.*

Το παραπάνω μοιρολόι μάς διαφωτίζει για το ότι μόνο αυτός που ήδη έχει χάσει κάποιον δικό του μπορεί να κλάψει και να αισθανθεί τον πόνο αυτών που χάνουν κάποιον δικό τους άνθρωπο. Γι' αυτό οι γυναίκες που έχουν ήδη αποχωριστεί κάποιον δικό τους άνθρωπο είναι οι πιο αρμόδιες για να μοιρολογήσουν τον νεκρό ή τον ξενιτεμένο.

Η γυναίκα που μοιρολογεί βρίσκεται πάντα σε μία έντονη και αφύσικη κατάσταση. Βρίσκεται σε μία στιγμιαία έξαρση και μοιρολογά ασυνείδητα. Η ασυνείδητη αυτή ενέργεια την βοηθάει να πει και να κάνει όσα πρέπει¹⁹.

3 ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΩΝ ΜΟΡΦΩΝ ΘΡΗΝΟΥ

3.1 Ο θρήνος στα μοιρολόγια

Τα μοιρολόγια αποτελούν είδος δημοτικού τραγουδιού και είναι κομμάτι της λαϊκής ποίησης των νεότερων Ελλήνων. <<Το μοιρολόι είναι θρηνητικό τραγούδι που λέγεται κατά το ξενύχτισμα και την κηδεία του νεκρού και αποτελεί θρήνο για τη μοίρα του αποθανόντος>>²⁰. Το κύριο χαρακτηριστικό του είναι η έξαρση φαντασίας και οι αμέτρητες προσωποποιήσεις του θανάτου.

Η σύνθεση του μοιρολογιού είναι αυτοσχέδια, δηλαδή είναι αποτέλεσμα μιας στιγμιαίας έμπνευσης, και προσαρμόζεται σύμφωνα με το πρόσωπο στο οποίο αναφέρεται ο λαϊκός δημιουργός. Το μοιρολόι είναι, δηλαδή, ένας νεκρώσιμος ποιητικός αυτοσχεδιασμός εμπνευσμένος από τον πόνο²¹ και σύμφωνα με τον Πολίτη το χαρακτηρίζει ένας ανώτερος λυρισμός και το γνήσιο πάθος²². Έπίσης ο Fauriel

¹⁹ Fauriel A' 2007, σ. 82.

²⁰ Μπαμπινιώτης 1998.

²¹ Fauriel A' 2007, σ. 80.

²² Πολίτης 1999, σ. 104.

γράφει ότι, το μοιρολόι αποτελεί το πιο πλούσιο κομμάτι της νεοελληνικής δημοτικής ποίησης²³.

Τα μοιρολόγια είναι συλλογική και δημόσια εκδήλωση, γι' αυτό όταν κάποιος πεθαίνει πρέπει να το μάθουν όλοι. Η ανακοίνωση του θανάτου γινόταν, και γίνεται ακόμα και σήμερα στα χωριά, με την καμπάνα της εκκλησίας, η οποία χτυπάει πένθιμα. Με το άκουσμα της πένθιμης καμπάνας σπεύδουν όλοι στο σπίτι του νεκρού.

*Χτυπούν καμπάνες θλιβερά, πικρά, φαρμακωμένα,
για να τ' ακούσ' η γειτονιά, να 'ρθει η απάνου ρούγα²⁴,
.....*

Η απαγγελία των μοιρολογιών, κατά τις διάφορες φάσεις της νεκρικής τελετής, αρχίζει με την προετοιμασία του νεκρού:

*Ματάκια μου σφαλίστε, χέρια μου σταυρωθείτε
ποδάρια μου ξαπλώσετε, στον Άδη θε να μπειτε²⁵.*

Η πιο κρίσιμη στιγμή σε όλη την τελετουργία είναι όταν εναποθέτουν το λείψανο μέσα στο φέρετρο και ξεκινάει ο στολισμός του. Αλλά εξίσου σημαντική φάση της νεκρικής τελετής των μοιρολογιών, στην οποία έχουν αφιερωθεί τα πιο πολλά μοιρολόγια, είναι και η τελετουργία του αποχαιρετισμού, ο λεγόμενος ενταφιασμός²⁶. Στο επόμενο μοιρολόι ο νεκρός αποχαιρετά τη φύση και τον απάνω κόσμο:

*Έχετε γειά ψηλά βουνά και δέντρα με τους ήσκιους
στον ήσκιο σας δεν κάθομαι μιάϊδε και στην δροσιά σας
κατέβηκα στην μαύρη γης στον πικραμένον Άδη²⁷.*

Αξιοσημείωτο είναι βέβαια ότι ποτέ δεν μοιρολογούσαν τον νεκρό την νύχτα, δηλαδή όταν μαζεώντουσαν όλοι για να τον ξενυχτίσουν. Το μοιρολόι ξεκινούσε όταν

²³ Fauriel A' 2007, σ. 82.

²⁴ Saunier 1999, σ. 32.

²⁵ Ibid., σ. 34.

²⁶ Ibid., σ. 27.

²⁷ Ibid., σ. 40.

γλυκοχάραζε, δηλαδή κατά τις έξι το πρωί. Στη συνέχεια μοιρολογούσαν και αργότερα, στα μνημόσυνα.

Ο θρήνος στο μοιρολόι εκφράζεται με τον αφόρητο πόνο που νιώθει αυτός που χάνει κάποιον δικό του άνθρωπο και αυτό φαίνεται καθαρά στο παρακάτω μοιρολόι:

*Μέσα η καρδιά μου με πονεί, μα δεν ηξεύρω τι έχει,
κάνε πουλί τηνέ τσιμπά, κάνε θηριό την τρώγει,
κάνε μαχαίρι δίκοπο είναι και τήνε κόβει²⁸.*

Ο πόνος στο προλεγόμενο μοιρολόι παρομοιάζεται με τον πόνο που νιώθει κάποιος όταν τον μαχαιρώνουν.

Τα μοιρολόγια έχουν κοινά στοιχεία και με άλλα είδη τραγουδιών, όπως τα γαμήλια τραγούδια και τα τραγούδια της ξενιτιάς. Ο θάνατος, ο γάμος, αλλά και ο ξενιτεμός έχουν κοινό το στοιχείο του χωρισμού, το οποίο έχει ως συνέπεια τη διάλυση της οικογένειας. Επίσης υπάρχουν κοινά θέματα και μοτίβα και στις τρεις προαναφερόμενες κατηγορίες των δημοτικών τραγουδιών. Κάποια κοινά στοιχεία αφήγησης που έχουν τα μοιρολόγια, τα νυφιάτικα, αλλά και τα τραγούδια της ξενιτιάς είναι τα εξής:

- A) το αντικείμενο της αφήγησης είναι ο χωρισμός
- B) έχουν έναν ατομικό κεντρικό ήρωα (τον νεκρό, την νύφη ή τον γαμπρό, τον ξενιτεμένο)
- Γ) αντλούν θέματα από τον μύθο, την φύση και την κοινωνική ζωή.

3.2 Ο θρήνος στο κλέφτικο τραγούδι

Τα κλέφτικα τραγούδια που διηγούνται τον θάνατο των κλεφτών περιέχουν μοτίβα δανεισμένα από τα μοιρολόγια. Το κλέφτικο τραγούδι²⁹ που ακολουθεί υπάρχει και ως μοιρολόι³⁰.

²⁸ Πολίτης 1966, σ. 206.

²⁹ Πολίτης 1966, σ. 49.

³⁰ Saunier 1999, σ. 432.

*Τ' αντρειωμένου τ' άρματα δεν πρέπει να πουλιώνται,
μον' πρέπει τους στην εκκλησιά κ' εκεί να λειτουργιώνται,
πρέπει να κρέμονται ψηλά σ' αραχνιασμένο πύργο,
να τρώει η σκουριά το σίδερο κ' η γη τον αντρειωμένο.*

(κλέφτικο)

*Των πεθαμένων τα σκουτιά, δεν πρέπει να φοριώνται,
μον' πρέπει να κρεμάγονται σε γκρεμισμένο πύργο,
να τα λερώνει ο κορνιαχτός και να τα λιώνει ο ήλιος,
να λειώνουν και να πέφτουνε, ως λειώνει το κορμί τους.*

(μοιρολόι)

Τα προαναφερόμενα τραγούδια έχουν ως κεντρικό μοτίβο τον θρήνο, με κάποιες παραλλαγές στους λογότυπους. Το κλέφτικο είναι μία παραλλαγή του μοιρολογιού. Ο ποιητής αντί για *σκουτιά* (=ρούχα), χρησιμοποιεί την λέξη *άρματα*. Οπότε το μοιρολόι μετατρέπεται σε ένα εξάισιο κλέφτικο τραγούδι που αναφέρεται στον ήρωα που πεθαίνει μαχόμενος. Από το κλέφτικο τραγούδι παίρνουμε και το μήνυμα ότι μόνο αυτός που πεθαίνει μαχόμενος είναι ήρωας (αντρειωμένος).

Παρόμοια παραλλαγή υπάρχει και στο τραγούδι του *Αθανάσιου Διάκου*:

*Για δεσ καιρό που διάλεξε, ο Χάρος να με πάρει,
τώρα που ανθίζουν τα βουνά και βγάζει η γης χορτάρι.*

Το παραπάνω δίστιχο υπάρχει και ως μοιρολόι³¹:

*Για ιδές καιρό που διάλεξες, Χάρε μου να τον πάρης,
στο έβγα του καλοκαιριού, στο έμπα του χειμώνα,
να πάρης τ' άνθη οχ τα βουνά, λελούδια από τους κάμπους,
να πάρης τον αμάραντο, να τον μαράν' η πλάκα.*

³¹ Πολίτης 1966, σ. 211.

Οι πρώτοι στίχοι και στα δύο τραγούδια είναι παρόμοιοι. Βλέπουμε λοιπόν ότι τα κλέφτικα τραγούδια έχουν κοινά στοιχεία με τα μοιρολόγια όταν αναφέρονται στον θάνατο. Στα προαναφερόμενα τραγούδια συναντούμε και πάλι το στοιχείο της φύσης. Στο κλέφτικο τραγούδι φαίνεται με το άνθισμα των βουνών, δηλαδή την αρχή της άνοιξης, το οποίο μας δηλώνει ότι ο ήρωας θυσιάζεται για την πατρίδα την καλύτερη εποχή, τότε που γεννιέται αλλά και ομορφαίνει η φύση. Με αυτό θέλει να μας τονίσει ο ποιητής το πόσο σημαντική είναι η θυσία του ήρωα, που πεθαίνει για την απελευθέρωση της πατρίδας του.

Στο μοιρολόι, από την άλλη, το στοιχείο της φύσης παρουσιάζεται εντελώς διαφορετικά, αφού ο ποιητής θέλει να πεθαίνει ο νεκρός στην αρχή του χειμώνα. Όταν δηλαδή πεθαίνει και η φύση, πράγμα που είναι φυσιολογικό. Αυτό δηλώνει ότι ο νεκρός πεθαίνει με φυσιολογικό τρόπο.

Ένα ακόμα παράδειγμα, στο οποίο τα κλέφτικα τραγούδια πλησιάζουν τα μοιρολόγια και έχουν μελαγχολικό τόνο, είναι και αυτό που ακολουθεί³²:

*Τρία πουλάκια κάθονταν στη ράχη, στο λημέρι,
το να τηράει τον Αλμυρό, τ' άλλο κατά το Βάλτο,
το τρίτο το καλύτερο μοιρολογάει και λέγει.*

*Το λέν' οι κούκκοι στα κλαδιά κ' οι πέρδικες στα πλάγια,
το λένε κ' οι Πλαγιώτισσες το μαύρο μοιρολόγι...*

Είναι λοιπόν φανερό ότι τα παραπάνω κλέφτικα τραγούδια έχουν επηρεαστεί από τα μοιρολόγια. Τα κλέφτικα τραγούδια έχουν πολλά κοινά σημεία με τα μοιρολόγια ως προς τον θρήνο και δεν είναι λίγες οι φορές που ένα μοιρολόι έχει παραδοθεί και ως κλέφτικο ή και το αντίστροφο³³. Επίσης είναι και τα δύο τραγούδια πιο λυρικά από όλα τα άλλα δημοτικά τραγούδια³⁴.

³² Κυριακίδης 1990, σ. 53.

³³ Πολίτης 1990, σ. 106.

³⁴ Ibid.

Επιπλέον, υπάρχουν ομοιότητες ανάμεσα στα κλέφτικα τραγούδια, που αναφέρονται στον θάνατο, και στα τραγούδια της ξενιτιάς, που μιλούν για τον χωρισμό. Το κλέφτικο τραγούδι *Του Βλαχοθανάση*³⁵ είναι σε κάποια σημεία παρόμοιο με το δημοτικό τραγούδι *Της Κακής μάνας*³⁶. Αυτό φαίνεται καθαρά στους παρακάτω στίχους:

*Διαβάτες που διαβαίνετε, στρατιώτες που περνάτε,
μην είδετε τσ' αρματωλούς και το Βλαχοθανάση;*

(Του Βλαχοθανάση)

*Διαβάτες που διαβαίνετε, στρατιώτες που περνάτε,
μην είδετε τον υιόκαν μου, το μοναχό παιδί μου;*

(Της κακής μάνας)

Συγκρίνοντας τους παραπάνω στίχους συμπεραίνουμε ότι ενώ το τραγούδι *Του Βλαχοθανάση* έχει γραφτεί για να μας εξιστορήσει τον θάνατο του ήρωα, έχει παρόμοιους στίχους με το τραγούδι *Της κακής μάνας*. Αυτό συμβαίνει διότι οι δημοτικοί ποιητές εκείνης της εποχής, εκτός του ότι δημιουργούσαν αυτοσχέδια τραγούδια για την κάθε περίπτωση, δανείζονταν λέξεις ή προτάσεις από τραγούδια διαφορετικών κατηγοριών. Από τα προαναφερόμενα τραγούδια βλέπουμε επίσης ότι οι λογότυποι εκτείνονται πέραν του ενός στίχου, και δείχνουν την πλαστικότητα του δημοτικού στίχου και την παραγωγικότητα των φραστικών σχημάτων που βοήθησαν στην εξέλιξη του προφορικού ποιητικού λόγου³⁷.

Παράλληλα συμπεραίνουμε ότι τα δημοτικά τραγούδια, παρόλο που έχουν γραφτεί για διαφορετικούς σκοπούς, έχουν πολλά κοινά σημεία μεταξύ τους, και ιδίως όταν αναφέρονται στον θάνατο. Το τραγούδι της ξενιτιάς έχει το ίδιο μοτίβο με το κλέφτικο τραγούδι, παρόλο που στο πρώτο ο ποιητής μάς μιλάει για τον φανταστικό θάνατο του γιού στην ξενιτιά, ενώ στο δεύτερο μάς εξιστορεί τον πραγματικό θάνατο του Βλαχοθανάση.

³⁵ Πολίτης 1966, σ. 58.

³⁶ Fauriel A' 2007, σ. 280.

³⁷ Σηφάκης 1988, σ. 128 κ.ε.

Μία ακόμη ομοιότητα του κλέφτικου τραγουδιού με τα τραγούδια της ξενιτιάς, της αγάπης αλλά και του μοιρολογιού είναι στον στίχο όπου ο ποιητής μάς εξιστορεί τον τρόπο με τον οποίο πέθανε ο Βλαχοθανάσης:

*Η μά τον πήρε στο λαιμό, η άλλη μες στο χέρι,
κ' η τρίτη η φαρμακερή τον ήυρε στο κεφάλι.*

(το κλέφτικο)

κι' ο τρίτος ο φαρμακερός τη μάνν' απ' τα παιδιά της.

(μοιρολόι)

το τρίτον το φαρμακερόν, τες 'πίσημες ημέρες

(της νύφης)

τρίτο φιλί φαρμακερό τη μάννα αλησιμονάει.

(του ξενιτεμένου)

Οι δημοτικοί ποιητές και στα τέσσερα αυτά δημοτικά τραγούδια αναφέρονται στο θάνατο αλλά και στον χωρισμό, χρησιμοποιώντας την ίδια ιδιωματική έκφραση ο τρίτος ο φαρμακερός. Με την έκφραση αυτή οι ποιητές δηλώνουν τον θάνατο στο κλέφτικο και στο μοιρολόι, ενώ στο νυφιάτικο και στο τραγούδι της ξενιτιάς δηλώνουν τον χωρισμό. Οι λαϊκοί ποιητές χρησιμοποιούν τους ίδιους χαρακτηρισμούς στα παραπάνω τραγούδια για να τονίσουν την σημαντικότητα των γεγονότων. Η προαναφερόμενη ιδιωματική έκφραση υποδηλώνει επίσης την ομοιότητα του πόνου.

3.3 Ο θρήνος στα τραγούδια της ξενιτιάς

Τα τραγούδια της ξενιτιάς έχουν κοινές ρίζες με τα μοιρολόγια, και αυτό φαίνεται καθαρά στον πόνο και στην θλίψη που εκφράζουν. Όταν ακούμε τα τραγούδια της ξενιτιάς, μάς φαίνονται παρόμοια με τα μοιρολόγια, διότι μας μιλάνε συνήθως για την απώλεια κάποιου αγαπημένου προσώπου, που φυσικά δεν πάει στον Κάτω κόσμο,

αλλά ο τόπος στο οποίο βρίσκεται είναι παρόμοιος με αυτόν. Στο τραγούδι *Ξενιτεμένο μου πουλί*³⁸:

*Ξενιτεμένο μου πουλί και παραπονεμένο,
η ξενιτιά σε χαίρεται κ' εγώ χω τον καημό σου.
Τι να σου στείλω, ξένε μου, τι να σου προβοδήσω;
Μήλο αν σου στείλω σέπεται, τριαντάφυλλο μαδιέται,,
Σταφύλι ξερογιάζεται, κνδώνι μαραγκιάζει.
Να στείλω με τα δάκρυα μου μαντήλι μουσκεμένο,
τα δάκρυα μου είναι καντερά, και καίνε το μαντήλι.
Τι να σου στείλω, ξένε μου, τι να σου προβοδήσω;*

*Σηκώνομαι τη χαραυγή, γιατί ύπνο δεν ευρίσκω,
ανοίγω το παράθυρο, κοιτάζω τους διαβάτες,
κοιτάζω τις γειτόνισσες και τις καλοτυχίζω,
πως ταχταρίζουν τα μικρά και τα γλυκοβυζαίνουν.
Με παίρνει το παράπονο, το παραθύρι αφήνω,
Και μπαίνω μέσα, κάθομαι, και μαύρα δάκρυα χύνω.*

Βλέπουμε ότι το μήλο που στέλνεται στην ξενιτιά σέπεται, δηλαδή σαπίζει. Έτσι και ο άνθρωπος που πάει στα ξένα τον θρηγούν στον ίδιο βαθμό λες και έχει πεθάνει. Το παραπάνω δημοτικό τραγούδι θέλει να μας πει ότι η ξενιτιά είναι τόσο σκληρή όσο και ο Κάτω κόσμος, ο θάνατος. Αυτό φαίνεται άλλωστε και στον τελευταίο στίχο ...*μαύρα δάκρυα χύνω*, δηλαδή τα δάκρυα είναι τόσο πονεμένα όπως και όταν πεθαίνει κάποιος. Επίσης, εάν αφαιρέσουμε από το τραγούδι της ξενιτιάς τη λέξη *ξενιτιά* και την αντικαταστήσουμε με τη φράση *Κάτω κόσμος*, και εν συνεχεία τις λέξεις *ξένε μου* και βάλουμε τις λέξεις *άντρα μου* ή *γιε μου*, μετατρέπεται σ' ένα εξίσου επιτυχημένο μοιρολόι.

Ακόμη συμπεραίνουμε ότι το προαναφερόμενο τραγούδι έχει γραφτεί από γυναίκα, της οποίας το παιδί έχει ξενιτευτεί. Αυτό φαίνεται καθαρά στους τελευταίους στίχους

³⁸ Πολίτης 1966, σ. 199.

που η μάνα βλέπει τις γειτόνισσες να ταχταρίζουν τα μωρά τους. Αυτή η εικόνα της φέρνει στην μνήμη το δικό της παιδί που είναι στα ξένα και αρχίζει να κλαίει.

Ο Παντελής Μπουκάλας σε άρθρο του³⁹ αναφέρεται στον μελετητή Κυριακίδη, ο οποίος έχει συμπεράνει ότι τα τραγούδια της ξενιτιάς πλησιάζουν πάρα πολύ «τον μελαγχολικό τόνο» των μοιρολογιών.

Ο ξενιτεμός, εκείνη την εποχή, σύμφωνα με τον Κυριακίδη, ήταν για τον ξενιτεμένο και για την οικογένειά του ισοδύναμος με τον θάνατο⁴⁰. Τα ταξίδια εκείνη την εποχή ήταν μακρινά και επικίνδυνα, διότι τότε δεν υπήρχαν οι σημερινές ευκολίες. Γι' αυτόν τον λόγο η ξενιτιά εθεωρείτο από τον λαό πιο βαριά και από τον θάνατο. Πράγμα που φαίνεται πολύ καθαρά στο δημοτικό τραγούδι *Ο Χωρισμός*⁴¹:

*Άνοιξε θλιβερή καρδιά και πικραμένο χείλι,
άνοιξε, πες μας τίποτες, και παρηγόρησέ μας.
Παρηγοριά 'χ' ο θάνατος, κι ελεημοσύν' ο Χάρος·
ο ζωντανός ο χωρισμός παρηγοριά δεν έχει:
χωρίζ' η μάνα το παιδί και το παιδί την μάνα,
χωρίζονται τ' αντρόγυνα τα πολυαγαπημένα.*

Στο επόμενο δημοτικό τραγούδι που θα αναφερθώ, βλέπουμε, ίσως με τον δραματικότερο τρόπο, την ξενιτιά να εξομοιώνεται με τον θάνατο. Ο ήρωας, απογοητευμένος από την μάνα του που του συμπεριφέρεται άσχημα, προφητεύει τα δεινά που θα πάθει εάν ξενιτευτεί, προφητεύει δηλαδή τον θάνατό του. Με αυτό το τραγούδι ο ήρωας προσπαθεί να τρομάξει την μάνα του και να την κάνει πιο τρυφερή απέναντί του. Το τραγούδι ονομάζεται *Η κακή μάνα*⁴²:

*Διώξε με, μάνα, διώξε με, με πέτρες, με λιθάρια,

για να με πάρει το κακόν, να σηκωθώ να φύγω,
να πάνω 'γω μανούλα μου, που παν τα χελιδόνια,*

³⁹ Μπουκάλας 2008.

⁴⁰ Κυριακίδης 1990, σ. 45.

⁴¹ Fauriel A ' 2007, σ. 283.

⁴² Ibid., σ. 280.

τα χελιδόνια να γυρνούν, κι εγώ να πάν' ακόμα·

Το τραγούδι τελειώνει προλέγοντας το θάνατο του ήρωα, με τα πουλιά να τρώνε το άψυχο σώμα του, αφήνοντας μόνο το δεξί του χέρι ακέραιο για να μπορέσει να γράψει στην μάνα του τα κακά μαντάτα:

*Φάτε πουλάκια, φάτε τον, και μη παρό τον τρώτε
κι αφήστε του το δέξι του, να γράψει μια μαυρή γραφή,
να στείλει στη μανούλα του, να χύσει μαύρα δάκρυα.*

Το δημοτικό τραγούδι *Η κακή μάνα* υπάρχει σε περισσότερες από 250 παραλλαγές, όπως αυτή της Κρήτης, της Καρπάθου, της Ηπείρου, της Θράκης, κ.α.

Ένα ακόμα τραγούδι, στο οποίο η ξενιτιά εξισώνεται με τον θάνατο, είναι και αυτό που ακολουθεί. Το τραγούδι αυτό υπάρχει χωρίς τίτλο στο βιβλίο του Ν. Γ. Πολίτη⁴³:

*Την ξενιτιά, την ορφανιά, την πίκρα, την αγάπη,
τα τέσσερα τα ζύγιασαν, βαρύτερα ειν' τα ξένα.
Ο ξένος εις την ξενιτιά πρέπει να βάνει μαύρα,
για να ταιριάζει η φορεσιά με της καρδιάς τη λάβρα.*

Με ό,τι κι αν συγκριθεί (ζυγιστεί) η ξενιτιά, την ορφάνια, την πίκρα, την αγάπη, είναι πιο βαριά απ' όλα. Ο ξένος όταν ζει στη ξενιτιά πρέπει να πενθηφορεί, όπως και όταν πεθαίνει κάποιος. Σ' αυτήν όμως την περίπτωση τα μαύρα αντικατοπτρίζουν την ψυχοσύνθεσή του και όχι τον θάνατο κάποιου οικείου του.

Ένα ακόμη τραγούδι της ξενιτιάς που έχει πολλές ομοιότητες με τα μοιρολόγια είναι και το επόμενο⁴⁴:

*Τώρα είναι Μάης κι' άνοιξη, τώρα είναι καλοκαίρι,
τώρα φουντώνουν τα κλαδιά κι' ανθίζουν τα λουλούδια.
Τώρα κι' ο ξένος βούλεται στον τόπο του να πάγη.*

⁴³ Πολίτης 1966, σ. 199.

⁴⁴ Ibid., σ. 201.

*Νύχτα σελώνει τ' άλογο, νύχτα το καλιγώνει,
φκιάνει ασημένα πέταλα, καρφιά μαλαματένια...*

Ο ερχομός της άνοιξης στο μοιρολόι⁴⁵:

*Γιώργο μου, πήρε άνοιξη, πήρε το καλοκαίρι,
γιουμίζουν οι ράχες πρόβατα κ' οι άκρες παλληκάρια,
και συ Γιώργο μ' εκλείστηκες πίσω στο άγιο δήμα... .*

Όπως και στο μοιρολόι, έτσι και στο πιο πάνω τραγούδι της ξενιτιάς το στοιχείο της φύσης πρωτοστατεί. Το στοιχείο της φύσης είναι πιο σύνηθες στις αγροτικές περιοχές, όπου οι εποχές παίζουν σημαντικό ρόλο στην συγκομιδή και κατά συνέπεια στη ζωή των αγροτών, οι οποίοι ζούνε από την καλλιέργεια της γης, σε αντίθεση με τα νησιά, όπου πρωτοστατεί η θάλασσα.

Στα μοιρολόγια ο ερχομός της άνοιξης, όταν κάποιος πεθαίνει, δείχνει την αντίθεση θανάτου και ζωής. Έτσι και στο προαναφερόμενο τραγούδι της ξενιτιάς βλέπουμε την αντίθεση ξενιτιάς και ζωής. Άρα και εδώ βλέπουμε για άλλη μία φορά ότι η ξενιτιά εξισώνεται με τον θάνατο, αφού έρχεται σε αντίθεση με την ζωή.

Ένα ακόμη στοιχείο που συναντάμε και στο μοιρολόι είναι το σελωμένο άλογο. Στους πιο πάνω στίχους του τραγουδιού, βλέπουμε τον ξενιτεμένο να σελώνει το άλογο την νύχτα για να πάει στα ξένα, όπως και στα μοιρολόγια που ο νεκρός προτρέπει τους δικούς να του σελώσουν το άλογο. Στα μοιρολόγια το στολισμένο άλογο αντικαθίσταται από το στολισμένο φέρετρο. Στα τραγούδια της ξενιτιάς το στολισμένο άλογο έχει σχέση με το ταξίδι, το οποίο είναι μυθοποιημένο και ιδιαίτερα επικίνδυνο λόγω των μυθικών σχέσεων του με το θάνατο⁴⁶.

Πολλά από τα τραγούδια της ξενιτιάς είναι αυτοσχέδια και τραγουδιόνταν συνήθως στο αποχαιρετιστήριο δείπνο⁴⁷, αλλά και κατά την διάρκεια του αποχαιρετισμού, δηλαδή όταν ξεπροβόδουσαν τον ταξιδιώτη. Τα περισσότερα από τα τραγούδια της

⁴⁵ Saunier 1999, σ. 186.

⁴⁶ Ibid., σ. 27.

⁴⁷ Κυριακίδης 1990, σ. 46

ξενιτιάς προέρχονται από την Ήπειρο, αφού οι πιο πολλοί ξενιτεμένοι κατάγονταν από εκεί. Επίσης, πολλά τραγούδια της ξενιτιάς προέρχονται και από τα νησιά, εξαιτίας του ότι οι περισσότεροι άντρες γίνονταν ναυτικοί.

Σύμφωνα με τα προαναφερόμενα, συμπεραίνουμε ότι ο θρήνος δεν περιορίζεται μόνο στους νεκρούς, παρόλο που τα μοιρολόγια έχουν ισχυρό τελετουργικό χαρακτήρα. Υπάρχουν θρηνητικά τραγούδια και γι' αυτούς που έχουν ξενιτευτεί, αλλά ακόμα και για, υποτίθεται, χαρούμενες εκδηλώσεις, όπως είναι ο γάμος, όπως θα δούμε και πιο κάτω⁴⁸.

Ο θάνατος στην ξενιτιά και ο επακόλουθος ανάξιος ενταφιασμός είναι φυσικά ένα σημαντικό θρηνητικό στοιχείο και έχει να κάνει με τη μεταθανάτια μοίρα του ξενιτεμένου νεκρού.

*γιατί είδα με τα μάτια μου τα ξένα πώς τα θάφτουν
δίχως λιβάνι και κερί, δίχως παπά και ψάλτη
κι αλάργο από την εκκλησιά⁴⁹.*

3.4 Ο θρήνος του χωρισμού μάνας και κόρης στα νυφιάτικα τραγούδια

Ο θρήνος υπάρχει ακόμα και στα νυφιάτικα τραγούδια, τα οποία είναι παρόμοια σε δομή και μορφή με τα μοιρολόγια⁵⁰. Οι ομοιότητες δεν έγκεινται στην έλλειψη αυθεντικότητας, αλλά στις κοινές παραλλήλους που διέπουν τους γάμους και τις κηδείες, όπως είναι π.χ. οι τελετουργικές προετοιμασίες της νύφης και του γαμπρού, που γίνονται με τη χρήση γαμήλιων λαδιών και αρωμάτων, του γαμπριάτικου κοστουμιού, των στεφάνων, των κεριών, κ.α. Παρόμοιες τελετουργικές προετοιμασίες συναντάμε και στις κηδείες, όπως για παράδειγμα τα κεριά, τα ρούχα του νεκρού που πρέπει να είναι καλά και καθαρά, κ.α. Όταν κάποιος πεθαίνει πριν παντρευτεί, του φοράνε γαμπριάτικο κοστούμι και αντίστοιχα νυφικό στις ανύπαντρες αποθανούσες. Ο θάνατος και ο γάμος συμβολίζουν το πέρασμα από το ένα στάδιο της ζωής στο άλλο. Ο γάμος συμβολίζει το ξεκίνημα μιας καινούριας αλλά και άγνωστης ζωής, και

⁴⁸ Alexiou 1974, σ. 118.

⁴⁹ Saunier 1990, σ. 253.

ο θάνατος το πέρασμα σε μία άλλη διάσταση, η οποία είναι άγνωστη για τον άνθρωπο.

Στο δημοτικό τραγούδι που ακολουθεί, η νύφη, φεύγοντας από το σπίτι της, μιλάει στους δικούς της ανθρώπους λες και θα πεθάνει⁵¹:

*Αφήνω γειαν στον μαχαλάν, και γειαν στους εδικούς μου·
αφήνω και στην μάναν μου τρία ναλιά φαρμάκι,
το 'να να πίνει το ταχύ, τ' άλλο το μεσημέρι,
το τρίτον το φαρμακερόν, τες 'πίσημες ημέρες.*

Η νύφη αποχαιρετά τους γείτονες (μαχαλάς: γειτονιά) και τους δικούς της. Η αποχώρησή της, όπως μας λέει και στο τραγούδι, θα φέρει πόνο και στεναχώρια σ' όλους που αφήνει πίσω της. Το ίδιο ακριβώς τραγούδι χρησιμοποιείται και ως μοιρολόι. Παρόμοια τραγούδια έχουν γραφτεί και για την ξενιτιά αλλά και για τον θάνατο. Το τραγούδι που ακολουθεί είναι μια παραλλαγή του προηγούμενου, αλλά αναφέρεται στην ξενιτιά⁵²:

*Σ' αφήνω γεια μανούλα μου, σ' αφήνω γεια, πατέρα,
έχετε γεια, αδερφάκια μου κ' εσείς ξαδελφοπούλες.
Θα φύγω και θα ξενιτευτώ, θα πάω μακριά στα ξένα.*

Με το ίδιο τρόπο που αποχαιρετά η νύφη τους δικούς της, αποχαιρετά και ο ξενιτεμένος την οικογένειά του. Επίσης στο τέλος του τραγουδιού βλέπουμε να επαναλαμβάνεται ο τελευταίος στίχος του νυφιάτικου τραγουδιού με παραλλαγή:

*Δώδεκα χρόνοι απέρασαν και δεκαπέντε μήνες,
καράβια δεν τον είδανε, ναύτες δεν τότε ξέρουν.
Πρώτο φιλί αναστέναξε, δεύτερο τον πλανάει,
τρίτο φιλί φαρμακερό τη μάννα αλημονάει⁵³.*

⁵⁰ Ibid., σ. 120.

⁵¹ Fauriel A' 2007, σ. 294.

⁵² Πολίτης 1966, σ. 199.

⁵³ Ibid.

Το τρίτο και φαρμακερό είναι και στις δύο περιπτώσεις ο τελευταίος ασπασμός, δηλαδή δεν θα ξανανταμώσουνε ποτέ, όπως και στον θάνατο. Άλλη παραλλαγή του προηγούμενου δημοτικού τραγουδιού συναντάμε και σ' ένα ηπειρώτικο μοιρολόι:

Αφήνω γεια γυναίκα μου, εγώ θέλω να φύγω.

*Ώρα καλή σου άντρα μου και στην καινούρια στράτα
να πας καλά, να βρεις καλά, κλειδιά του παραδείσου.*

Αφήνω γεια παιδάκια μου, εγώ θέλω να φύγω.

*Ώρα καλή πατέρα μου και στην καινούρια στράτα
να πας καλά, να βρεις καλά, κλειδιά του παραδείσου.*

Αφήνω γεια εγγόνια μου, εγώ θέλω να φύγω

*Ώρα καλή σου πάππου μου και στην καινούρια στράτα
να πας καλά να βρεις καλά κλειδιά του παραδείσου.*

Αφήνω γεια γειτόνοι μου, εγώ θέλω να φύγω.

*Ώρα καλή σου γείτονα και στην καινούρια στράτα
να πας καλά, να βρεις καλά, κλειδιά του παραδείσου.*

Ο πρώτος στίχος και στα τρία παραπάνω τραγούδια είναι παρόμοιος, ξεκινάει και στις τρεις κατηγορίες με το *αφήνω γεια*. Αυτό συμβαίνει διότι το ίδιο τραγούδι, αλλάζοντας κάποιες λέξεις ή προτάσεις, το τραγουδούσαν σε διαφορετικές εκδηλώσεις. Τροποποιούσαν δηλαδή το τραγούδι για να ταιριάζει στην κάθε περίπτωση.

Στο προαναφερόμενο μοιρολόι συναντάμε επίσης και το θρησκευτικό στοιχείο, που είναι ο παράδεισος. Οι συγγενείς του νεκρού τού εύχονται να βρει καλά κλειδιά για να ανοίξει την πόρτα που θα τον οδηγήσει στον παράδεισο. Τα κλειδιά που θα βρει στο δρόμο του ο νεκρός για να μπορέσει έτσι να πάει στον παράδεισο είναι μυθικό στοιχείο, αφού δεν χρειάζονται κλειδιά για να πας στον παράδεισο. Υπάρχει και ένα έθιμο που σχετίζεται με αυτό το μοιρολόι, κατά το οποίο πρέπει να βάλεις στον νεκρό λεφτά για να μπορέσει με αυτά να πάει στον άλλο κόσμο.

Επίσης συμπεραίνουμε ότι αυτό το μοιρολόι προορίζεται για κάποιον ηλικιωμένο άντρα που έχει ζήσει μία ευτυχισμένη ζωή και αφήνει πίσω του τα παιδιά του και τα εγγόνια του, δηλαδή ο θάνατός του είναι αναμενόμενος και αποδεκτός. Αυτό φαίνεται καθαρά στον πρώτο στίχο, όπου λέει ο νεκρός: ... *εγώ θέλω να φύγω*⁵⁴.

Ο τελευταίος στίχος του μοιρολογιού που ακολουθεί είναι ίδιος με τους τελευταίους στίχους των τραγουδιών της νύφης και του ξενιτεμένου:

*Τώρα στον αποχωρισμό τρεις ποταμούς διαβαίνω,
ο ένας χωρίζει τα αντρογόνα, κι' ο άλλος χωρίζει αδέρφια,
κι' ο τρίτος ο φαρμακερός τη μάνν' απ' τα παιδιά της*⁵⁵.

*το τρίτον το φαρμακερόν, τες 'πίσημες ημέρες*⁵⁶
(της νύφης)

*τρίτο φιλί φαρμακερό τη μάννα αλησμονάει*⁵⁷.
(του ξενιτεμένου)

Ο ποιητής και στα τρία τραγούδια χρησιμοποιεί την έκφραση *ο τρίτος ο φαρμακερός*, για να τονίσει το πόσο σκληρός και απάνθρωπος είναι ο χωρισμός, είτε αυτός είναι ο θάνατος είτε είναι ο αποχωρισμός κάποιου προσώπου που παντρεύεται ή πάει στα ξένα. Για άλλη μια φορά βλέπουμε ότι και στα τραγούδια της ξενιτιάς και στα νυφιάτικα αλλά και στα μοιρολόγια υπάρχουν πολλές ομοιότητες, όπως είναι το δυνατό συναίσθημα του χωρισμού, που και στις τρεις κατηγορίες είναι ακριβώς το ίδιο και περιγράφεται με τις ίδιες λέξεις και εκφράσεις. Ο θρήνος του αποχαιρετισμού είναι το κυρίαρχο στοιχείο και σ' αυτά τα τραγούδια.

Ο θρήνος των ζωντανών αποτελεί τελετουργική πράξη μόνο στην τελετή του γάμου. Το επόμενο τραγούδι αναφέρεται στην μάνα που θρηνεί την κόρη της που φεύγει από το σπίτι για να παντρευτεί⁵⁸:

⁵⁴ Ενδέχεται η σημασία του στίχου να είναι ... *εγώ θα φύγω*.

⁵⁵ Ibid., σ. 219.

⁵⁶ Fauriel A' 2007, σ. 294.

⁵⁷ Πολίτης 1966, σ. 199.

⁵⁸ Alexiou 1974, σ. 121.

*Σήμερα μαύρος ουρανός, σήμερα μαυρ' ημέρα,
σήμερ' αποχωρίζεται μάνα τη θυγατέρα,
Άνοιξαν οι εφτά ουρανοί τα δώδεκα βαγγέλια,
κι επήραν το παιδάκι μου από τα δυο μου χέρια.
Μισεύγεις, θυγατέρα μου, και πλιο δε θα γελάσω,
Σάββατο πλιο δε θα λουστώ ουδ' εορτή θ' αλλάξω.*

Όπως και όταν πεθαίνει κάποιος, έτσι και η μάνα δεν θα γελάσει ξανά. Ο αποχωρισμός της μάνας από την κόρη της που παντρεύεται και φεύγει από το πατρικό της σπίτι είναι επώδυνος. Αυτό το συμπεραίνουμε από τους πρώτους κιόλας στίχους, όπου ο ουρανός την ημέρα του αποχωρισμού είναι μαύρος. Η λέξη *μαύρος* χρησιμοποιείται μεταφορικά από τον δημοτικό ποιητή για να υποδηλώσει την μεγάλη θλίψη, που νιώθει η μάνα την ημέρα που αποχωρίζεται τη θυγατέρα της.

Στο παράδειγμα που ακολουθεί βλέπουμε ότι στο νυφιάτικο τραγούδι ο τελευταίος στίχος είναι παρόμοιος με τον τελευταίο στίχο ενός μοιρολογιού:

.....

*Τέσσεροι στύλοι του σπιτιού, έχετε καλό βράδι,
και πέστε του πατέρα μου δεν έρχομ' άλλο βράδι⁵⁹.*

(νυφιάτικο)

.....

εγώ πίσω δεν έρχομαι και πίσω δε γυρίζω⁶⁰.

(μοιρολόι)

Οι τελευταίοι στίχοι και των δύο τραγουδιών μάς λένε ότι και οι δύο δεν θα γυρίσουν πίσω. Η μεν νύφη δεν θα γυρίσει ξανά στο πατρικό της και ο δε νεκρός δεν θα ξαναγυρίσει πίσω στο σπίτι του. Συμβολικά ο αποχαιρετισμός της νύφης από το πατρικό της εξισώνεται με τον θάνατο. Γι' αυτό και είναι παρόμοιος με αυτόν του νεκρού.

⁵⁹ Ibid., σ. 120.

⁶⁰ Saunier 1999, σ. 332.

3.5 Ο θρήνος του χωρισμού στα τραγούδια του έρωτα

Στις προηγούμενες κατηγορίες ο ζωντανός χωρισμός, είτε του ξενιτεμένου από την οικογένειά του είτε της νύφης από το πατρικό της, εξισώνεται με τον θάνατο. Έτσι και στα τραγούδια της αγάπης, ο πόνος του χωρισμού είναι παρόμοιος με τον πόνο του θανάτου. Το παρακάτω τραγούδι μας διηγείται τον πόνο αυτό⁶¹:

*Τι με τηράς οπού γελώ και λες δεν έχω ντέρτι;
το ντέρτι το χω στην καρδιά, στα χείλι το μαράζι.
Δεν έχω τίνος να το ειπώ το ντέρτι μου ο καημένος.
Να σας το ειπώ, ψηλά βουνά, φοβούμαι μη ραγίστε,
να σας το ειπώ, ψηλά κλαριά, το Μάη δεν θ' ανθήστε,
να σας ειπώ, βρυσούλες μου, φοβούμαι μη στερέψτε,
να της το ειπώ της μάννας μου, κείνη είναι αποθαμένη,
να σας το ειπώ, αδερφούλια μου, είστε μακριά στα ξένα.
Βαρέθηκα του' τη ζωή, δε θέλω πλια να ζήσω.
Θα πάρω δίπλα τα βουνά, ν' αδικοθανατήσω...*

Ο νεαρός στο δημοτικό τραγούδι μοιρολογεί τον πόνο που έχει από τον χωρισμό του από την αγαπημένη του. Ο πόνος που έχει στην καρδιά είναι τόσο βαρύς που κανένας δεν θα άντεχε αυτόν τον πόνο. Ακόμη και τα ψηλά βουνά που είναι τόσο δυνατά θα ράγιζαν εάν τους διηγούνταν τον πόνο του. Δεν αξίζει να ζει κανείς, έχοντας τόσο μεγάλο πόνο. Σε αυτό το δημοτικό τραγούδι, όπως και στα προηγούμενα, της ξενιτιάς και τα νυφιάτικα, ο πόνος του χωρισμού από την αγαπημένη είναι τόσο μεγάλος όσο και αυτός του θανάτου. Επίσης αξιοσημείωτο είναι ότι το παραπάνω δημοτικό τραγούδι έχει πολλά κοινά με το μοιρολόι στο οποίο έχω αναφερθεί στην αρχή *Της μάννας που θρηνεί το παιδί της που πέθανε*⁶²: ο πόνος της μάννας είναι τόσο μεγάλος και τα δάκρυά της τόσο πονεμένα, που εάν πέσουνε στη θάλασσα θα βουλιάξουν τα καράβια. Οι τρίτοι στίχοι και στα δύο τραγούδια είναι σχεδόν παρόμοιοι:

⁶¹ Πολίτης 1966, σ. 158.

⁶² Ibid, σ. 213.

Δεν έχω τίνος να το ειπώ το ντέρτι μου ο καημένος.

(Του χωρισμένου)

Παιδάκι μου, τον πόνο σου πού να τον απιθώσω,

(Της μάνας)

Η μητέρα δεν έχει πού να βάλει τον πόνο της και ο χωρισμένος δεν έχει σε ποιον να τον πει. Η μητέρα, όπου και να τον ακουμπήσει, είτε είναι ποτάμι είτε είναι θάλασσα, δεν μπορούν να τον αντέξουν. Ο χωρισμένος, από την άλλη, όπου και να τον πει, είτε στο βουνό είτε στη βρύση, δεν θα αντέξουν να τον ακούσουν.

Αυτό φαίνεται στο παράδειγμα που ακολουθεί, όπου ο τέταρτος, ο πέμπτος και ο έκτος στίχος στο τραγούδι του χωρισμένου είναι παρόμοιοι με τον έβδομο, τον όγδοο και τον ένατο στίχο στο τραγούδι της πονεμένης μάνας.

*Να σας το ειπώ, ψηλά βουνά, φοβούμαι μη ραγίστε,
να σας το ειπώ, ψηλά κλαριά, το Μάη δεν θ' ανθήστε,
να σας ειπώ, βρυσούλες μου, φοβούμαι μη στερέψτε.*

(Του χωρισμένου)

*Αν πέσουνε στη μαύρη γης, χορτάρι δεν φυτρώνει,
αν πέσουνε στον ποταμό, ο ποταμός θα στύψη,
αν πέσουνε στη θάλασσα, πνίγονται τα καράβια.*

(Της μάνας)

Οι δυο παραπάνω στροφές έχουν παρόμοια δομή. Στην περίπτωση *Του χωρισμένου*, ο λογότυπος *να σας το ειπώ* και στο τραγούδι *Της μάνας* ο λογότυπος *αν πέσουνε* απαντούν στην αρχή κάθε στίχου. Και στις δύο περιπτώσεις μετά το λογότυπο ακολουθεί το αποτέλεσμα της πράξης που εκφράζει ο λογότυπος. Η επανάληψη του λογότυπου στην ίδια στροφή εντείνει τη δραματικότητα του στίχου και είναι μία από τις ποιητικές τεχνικές που είναι σε χρήση στην προφορική ελληνική παράδοση και είναι γνωστές στον ελλαδικό χώρο ήδη από το ομηρικό τραγούδι⁶³.

⁶³ Σηφάκης, σ. 82 κ.ε.

Η φύση, το φανταστικό στοιχείο και η υπερβολή πρωτοστατούν και στα δύο προαναφερόμενα δημοτικά τραγούδια. Το τραγούδι *Του χωρισμένου* πρέπει να είναι δημιούργημα των αγροτών, αφού τα φυσικά στοιχεία που χρησιμοποιεί ο ποιητής για να παρομοιάσει τον πόνο, όπως π.χ. το βουνό που ραγίζει, τα συναντούμε πιο συχνά στην Στερεά Ελλάδα. Ενώ το δεύτερο τραγούδι πρέπει να είναι δημιούργημα των νησιωτών, αφού ο ποιητής αναφέρεται στην θάλασσα και στα καράβια.

Με τον Μάη που δεν θ' ανθίσει, στο ένα τραγούδι, και με το χορτάρι που δεν θα φυτρώσει, στο άλλο, ο δημοτικός ποιητής εννοεί ότι η άνοιξη δεν θα ξανάρθει. Η άνοιξη συμβολίζει την αρχή της ζωής. Ο ποιητής θέλει να μας πει ότι ο πόνος του χωρισμού και στις δύο περιπτώσεις είναι τόσο βαρύς, ώστε η ζωή και για τους δύο έχει τελειώσει, είναι δηλαδή ζωντανοί-νεκροί. Δεν θα υπάρξει πλέον καινούρια αρχή και για τους δύο.

Εν ολίγοις, το τραγούδι *Του χωρισμένου*, με μία μικρή αλλαγή στις λέξεις, μπορεί να μετατραπεί σ' ένα εξάισιο μοιρολόι. Αυτό δείχνει ότι έχει τις ίδιες ρίζες με το μοιρολόι. Μπορεί αρχικά να τραγουδήθηκε ως μοιρολόι και στην πορεία να τραγουδήθηκε και ως τραγούδι *Της χαμένης αγάπης* ή το αντίθετο.

Επίσης, το προαναφερόμενο ερωτικό τραγούδι υπάρχει και ως μοιρολόι με την ίδια ακριβώς δομή και θεματολογία⁶⁴:

*Τίνος να ειπώ το ντέρι μου, το ντέρι της καρδιάς μου;
Να σας το ειπώ, ψηλά βουνά; ψηλά είστε, δεν τ' ακούτε·
να σας το ειπώ, ψηλά δεντρά; φυσάει βοριάς, το παίρνει·
να σας το ειπώ, χαμόκλαρα; φυσάει νοτιά, το παίρνει·*

.....

Από τα προαναφερόμενα ερωτικά τραγούδια και μοιρολόγια συμπεραίνουμε ότι τα τραγούδια αυτά έχουν πολλά κοινά σημεία μεταξύ τους. Έχουν ίδιες ρίζες, κοινή δομή και παρόμοιους λογότυπους.

⁶⁴ Ibid., σ. 206.

Ο θρήνος για τον χαμένο έρωτα αντικατοπτρίζεται και στο επόμενο τραγούδι⁶⁵:

.....

*Ποιόνε βαρύνε μαχαιριές και γαίμα δε σταλάζει,
τίνος αγάπη παίρνουνε και δεν αναστενάζει;*

Η κοπέλα που περιμένει τον αγαπημένο της να έρθει, αλλά αυτός φαίνεται ότι δεν θα γυρίσει πίσω σ' αυτήν, μοιρολογεί και λέει στην μητέρα της ότι ο πόνος της αγάπης που δεν βρίσκει ανταπόκριση είναι ίδιος με τον πόνο του θανάτου ...*μαχαιριές...δεν αναστενάζει.*

Σε ένα ακόμα τραγούδι βλέπουμε ότι ο πόνος της αγάπης που δεν βρίσκει ανταπόκριση είναι όμοιος με του θανάτου⁶⁶:

.....

κ' η κόρη με τα νάζια της σφάζει το παλληκάρι.

Ο νέος που δεν αγαπιέται από την κοπέλα που θέλει αισθάνεται σαν να πεθαίνει. Γι' αυτό και το τραγούδι θρηνεί την ανεκπλήρωτη αγάπη.

Αξιοσημείωτο είναι επίσης ότι τα τραγούδια της αγάπης, τα τραγούδια της ξενιτιάς, τα νυφιάτικα αλλά και τα μοιρολόγια αναφέρονται στην κοινωνική ζωή. Ενώ τα κλέφτικα τραγούδια είναι γεννήματα του βίου των κλεφτών και των αρματολών κατά τους χρόνους της τουρκοκρατίας⁶⁷.

4 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Σ' αυτήν την εργασία συγκρίνονται τα μοιρολόγια με τα τραγούδια της ξενιτιάς, με τα νυφιάτικα τραγούδια και με τα τραγούδια της αγάπης, και διαπιστώνεται ότι ο

⁶⁵ Ibid., σ. 163.

⁶⁶ Ibid., σ. 158.

⁶⁷ Κυριακίδης 1990, σ. 50.

θάνατος, για τον δημοτικό ποιητή, είναι εξίσου σημαντικός και επώδυνος όσο και ο ζωντανός χωρισμός. Όπως φαίνεται και στο παράδειγμα που ακολουθεί:

.....

Παρηγοριά 'χ' ο θάνατος, κι ελεημοσύν' ο Χάρος·

ο ζωντανός ο χωρισμός παρηγοριά δεν έχει:

..... (της ξενιτιάς⁶⁸)

.....

Μισεύγεις, θυγατέρα μου, και πλιο δε θα γελάσω,

σάββατο πλιο δε θα λουστώ ουδ' εορτή θ' αλλάξω.

(το νυφιάτικο⁶⁹)

.....

Ποιόνε βαρούνε μαχαιριές και γαίμα δε σταλάζει,

τίνος αγάπη παίρνουνε και δεν αναστενάζει;

(της αγάπης⁷⁰)

Ο θάνατος, εκτός του ότι αποτελούσε και αποτελεί ένα από τα πιο σημαντικά γεγονότα στη ζωή των ανθρώπων, κατέχει επίσης θεμελιακή θέση στην σκέψη του δημοτικού ποιητή. Γι' αυτό λοιπόν αξίζει κανείς να αναλύσει τον τρόπο με τον οποίο ο δημοτικός ποιητής παρουσιάζει τον θάνατο και εν συνεχεία τον θρήνο στο δημοτικό τραγούδι.

Ο θρήνος παίρνει πολλές μορφές στο τραγούδι, αλλά ο πόνος παραμένει ο ίδιος. Ο θρήνος είναι σκληρός με όποιον τρόπο και να τραγουδηθεί και για όποιον και αν τραγουδηθεί. Ωστόσο, ο τρόπος θανάτου παίζει σημαντικό ρόλο για τον δημοτικό ποιητή. Όταν κάποιος πεθαίνει σε μικρή ηλικία, ο θάνατος είναι άδικος και ο πόνος αβάσταχτος. Όταν όμως κάποιος πεθαίνει πολεμώντας (στα κλέφτικα τραγούδια), πεθαίνει ηρωικά και όλοι πρέπει να είναι υπερήφανοι γι' αυτόν και να μην λυπούνται. Η θυσία για την πατρίδα είναι ανώτερη από το φυσικό θάνατο. Αποδεκτός γίνεται

⁶⁸ Fauriel A ' 2007, σ. 283.

⁶⁹ Alexiou 1974, σ. 121.

⁷⁰ Πολίτης 1966, σ. 163.

επίσης ο θάνατος, όταν κάποιος πεθαίνει φυσιολογικά και σε μεγάλη ηλικία, αφήνοντας εν ζωή τα παιδιά του και τα εγγόνια του.

Τα δημοτικά τραγούδια που αναφέρονται είτε στον θάνατο είτε στον ζωντανό χωρισμό έχουν πολλά κοινά στοιχεία μεταξύ τους. Σε πολλά από αυτά ο δημοτικός ποιητής χρησιμοποιεί παρόμοιες λέξεις για να εκφράσει τον πόνο και την θλίψη και κάποια από αυτά έχουν κοινή δομή. Βλέπουμε ότι έχουν κοινές ρίζες, αφού στην ουσία είναι θεματικά παρόμοια τραγούδια, που αλλάζοντας μερικές λέξεις μπορούν να τραγουδηθούν σε διαφορετικές εκδηλώσεις της ζωής. Επίσης κάποιοι στίχοι έχουν ίδιες μετρικές συλλαβές με μόνη διαφορά στις λέξεις.

Συνοψίζοντας, μπορούμε να πούμε ότι στα τραγούδια της ξενιτιάς ο χωρισμός εξισώνεται με τον θάνατο. Στα νυφιάτικα τραγούδια ο αποχαιρετισμός της νύφης από τους γονείς της εξισώνεται και αυτός με τον θάνατο, όπως επίσης και ο χωρισμός του νεαρού από την αγαπημένη του. Ο ρόλος της γυναίκας είναι σημαντικός στα μοιρολόγια, στα τραγούδια της ξενιτιάς αλλά και στα νυφιάτικα, στα οποία κυριαρχεί εξ ολοκλήρου η γυναίκα. Επίσης τα μοιρολόγια, τα τραγούδια της ξενιτιάς και τα νυφιάτικα τραγούδια υμνούν τον αποχαιρετισμό.

5 ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Alexiou, Margaret. *The ritual lament in Greek tradition*. London: Cambridge U.P, 1974.

Fauriel, Claude. *Ελληνικά δημοτικά τραγούδια Α΄: Η έκδοση του 1824-1825*. Ηράκλειο, 2007.

Κυριακίδης, Στίλπων Π. *Το δημοτικό τραγούδι: Συναγωγή μελετών*. Αθήνα, 1990.

Μπαμπινιώτης, Γ. *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*. Αθήνα, 1998.

Μπουκάλας, Παντελής. *Τα πουλιά της ξενιτιάς: Ο ρόλος τους σε δημοτικά τραγούδια της Κρήτης, της Β. Ηπείρου, της Πελοποννήσου, της Μ. Ασίας*. Καθημερινή. 18 Νοεμβρ. 2008.

Πολίτης, Λίνος. *Ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας*. Γ΄ έκδοση. Αθήνα, 1999.

Πολίτης, Νικόλαος Γ. *Εκλογές από τα τραγούδια της ξενιτιάς*. Αθήνα, 1966.

Saunier, Guy. *Το δημοτικό τραγούδι της ξενιτιάς*. Αθήνα: Εκδόσεις Ερμής. 1990.

Saunier, Guy. *Ελληνικά δημοτικά τραγούδια: Τα μοιρολόγια*. Αθήνα, 1999.

Σηφάκης, Γεώργιος. *Για μια ποιητική του ελληνικού δημοτικού τραγουδιού*. Ηράκλειο, 1988.

6 Summary

This thesis examines the influence of the Greek funeral songs in Greek folklore and how death has been portrayed on the Greek folklore. Different songs like funeral songs, love songs, songs about emigration, wedding songs and songs for the Greek heroes who died on the war against Turks, have been compared. This comparison resulted to the conclusion that the songs have many similarities on how they portray death issue.